

V ČOM SPOČÍVA JADRO NAŠICH PROBLÉMOV?

Tvrdíte, že sa slovenský ľud opustil, otupil, zanedbal, že je otrocký, ponížený, že sa dá na zlo naviesť a o dobro, hoci sa mu aj hlasno ponúka, veľmi nestojí, skôr sa búri proti tým, čo ho chcú priviesť na dobré chodníčky. Tvrdíte, že sa sám opustil a niet mu rady ani pomoci. To tvrdíte vy, zlí i dobrí, falošní aj úprimní priatelia nášho ľudu. Áno, aj my hovoríme: to všetko je pravda, to všetko sa o našom ľude dá povedať, ba ešte aj viac: úplne sa opustil, nech by si ako hľadal, často v ňom nenatrafiš ani len na iskru ľudskosti, nesúhlasíme však s vami v tom, že mu niet rady a pomoci. Bolo by smiešne, ľahkomyselné, netrpezlivé, a keď situáciu dobre zvážime, i nespravodlivé žiadať, aby strhaný, ubitý, biedny človek, ktorý nič lepšie nepozná, ktorý si na svojej pozemskej púti ani raz slobodnejšie nevydýchol, ktorý neustále len lopotil a hrdlačil v službách iných, doma sa trápil a trel biedu, vonku sa klaňal a plazil, aby sa takýto človek okamžite, keď sa vám zachce, obrátil na dobré, aby bol ihneď schopný šľachetných citov, aby odrazu zahodil staré hriechy, zatúžil po vzdelaní a záležalo mu na vlastnej cti. Ušľachtilý južný strom v zamračenom, studenom podnebí nevyrastie, ani naše plodiny sa neurodia v severných ľadových končinách, rovnako sa ani človek nepoľudští, kým sa neodstráni všetko, čo dusí jeho sebaúctu, kým sa mu neprekliessi cesta k vedomostiam, kým mu ostatní nevyjdú v ústrety nie ako vydedencovi a vyvrhelovi, ale ako mravnej osobe, svojmu blížnemu a priateľovi, kým ostatní nebudú vidieť v jeho nevedomosti zásterku pre vlastné úskoky, vlastnú korisť, ale nedostatky jeho samotného a jeho vlastnú škodu. Dobre sa však prizrime, v akej situácii sa náš ľud až doposiaľ nachádzal. Čo ho malo pozdvihnúť a povýšiť, čo ho malo doviestť k sebaúcte, k ušľachtilejším zvykom, k vedomostiam? Vari tá robota v službách iných, alebo to, že mu na panskom drábi palicami krútili nad hlavou, vari to, že ho v sporoch i na súdoch neustále odstrkovali, alebo vedomie, že nič vlastné nemá a žije len preto, aby žil a život na tomto svete len nejakým prežil? Či tie naše vcelku biedne a mizerné školy? Alebo azda širší kontakt so svetom, nejaký obchod, nejakí lepší susedia? Keby toto malo národy k niečomu priviesť, potom by bol ten náš už poriadne ďaleko, pretože si toto všetko dostatočne nadožíval. Čo to však z nášho národa urobilo, teraz zreteľne vidíme, lebo bez ohľadu na hore uvedené, príčinou všetkej tej opustenosti, nízkosti, otrockej podriadenosti, neschopnosti nápravy, zaťatosti a zotrúvaní v zle je obrovské a dlhotrvajúce poddanstvo a s ním spojený nedostatok akéhokoľvek lepšieho vzdelávania. V tom, v tom, v tom je náš najhlbší problém! Preto sa náš národ tak utáhuje, krčí a otrocky plazí, toto je jeho choroba, ktorá

sa síce prejavuje vo všeličom, no vyrastá z toho istého koreňa. Vari mal náš národ z tohto nabrat' mužnosť, ak ho zakaždým, keď sa pri útlaku a krivde čo len trochu smelšie ohradil, po ústach vyplieskali? Ako sa mohol zbaviť starých hriechov, keď mu na ne neustále príležitosť dávali a navádzali ho na ne? Čoho sa mal chytiť, keď nič vlastné nemal? Ako sa mohol prejaviť ľudskejšie a šľachetnejšie, keď mu od rána do večera, od narodenia do smrti nadávali: „ty taký a taký!“, zasýpali ho hromadami tých najhorších prezývok? Keď ho pri každom pohybe a prejave vlastnej vôle vháňali do navždy vymeraných medzí, nevedli ho k ničomu inému okrem trochu náboženstva, keď ho neoboznámili so stavom sveta i jeho vlastným? Bol by skutočný zázrak, keby bol náš ľud iný, než je, a ak sa niekto nazdáva, že ho dvoma či tromi dobrými slovami, dvoma či tromi dobrými príkladmi rýchlo vyvedie z tej spustnutosti, nepozná celý rozsah kliatby, v ktorej sa ocitol. Hrdina, ktorý v našich rozprávkach má niečo odkliať či niečomu dobrému pomôcť, musí ísť ďaleko, predaleko, dlhými cestami, pustými horami, kým príde k svojmu cieľu, veľa toho musí vykonať, prekonať a vytrpieť, kým svojich druhov, svojich bratov odklájaj, a tak i my musíme vynaložiť veľa námahy, aby sme tomu sklúčenému, po dlhú dobu ubitému ľudu, svojim druhom, svojim bratom pomohli, tu potrebujeme čistú vôľu a železnú trpezlivosť, aby sa nám podarilo čestnými spôsobmi vyviesť našich blížnych z úbohého stavu, ktorý už mnohí spoznali, opustili a odvrhli, a aj my sami, čo to s týmto ľudom myslíme dobre, sme nad ním zmeraveli a takmer sme sa od neho odvrátili.

Avšak ktorý národ bol za podobných okolností iný? Vari boli Gréci v časoch otroctva lepší? Vari sú Íri v poddanstve lepší, či tí tiež mravne neupadli, nestratili ľudskosť, šľachetnejšie cítenie, vari sa sami nepodkladali a neopúšťali? Rovnaké príčiny, tie isté javy. Ako sme už povedali, hlavnou príčinou všetkej tej spustnutosti nášho ľudu bolo a je to dlhotrvajúce poddanstvo, tá ťažká urbárska služba a s ňou spojené pomery a okolnosti, tie náš ľud ubili rovnako ako hocijaký iný národ a dovedli ho do mizerného stavu, v ktorom sa teraz nachádza. Nesmieme sa od neho odvracať, musíme ho naopak poľutovať a smútiť nad časmi, ktoré naň tak ťažko doľahli.

Spomenuli sme, aké je to nešťastie, keď si niektorý národ privykne na hlboké poddanstvo. Najťažším následkom tohto prispôsobenia, z ktorého potom vyplývajú ďalšie, je to, že si takýto národ neváži sám seba a opustí sa. To vzápätí otvorí dvere ostatným podlostiam a nešvárom. Taký národ je len telo, do ktorého sa každá hnusná chrobač pustí a štípe ho a vyciciava. Smutné dôsledky vidíme na našom vlastnom národe. Či nie je pravda, že Slováci sami seba znevažujú, že nemajú žiadnu sebaúctu?

Ved' si sami zo seba robia posmech, sami na seba vymýšľajú ironické porekadlá! Mohli by sme ich tu ako príklad uviesť viacero, ale nechceme ani sebe, ani iným srdce zatažovať ešte väčším žiaľom a vyvolávať nemilé spomienky. Tak či tak, ak jednotlivec stratí sebaúctu, je schopný akéhokoľvek zla, rovnako to platí o národe, ak dokážeš takého jednotlivca zviest' a zneužiť na čokoľvek, tak isto sa to podarí aj pri takom národe. A je veľmi ľahké naviesť a zneužiť ho proti sebe samému. Teraz nemáme na mysli odpadlíkov, ktorých je v takom národe plno, ale tých, čo istým spôsobom so svojím národom držia, rátaajú a priznávajú sa k nemu. Aj tí sa totiž dajú zviest' peknými rečami protivníka, keďže vo vlastnom národe nenačerpali mužného ducha, a či už vedome, alebo nevedome budú pracovať proti nemu. Ved' tak to bolo a je aj u nás. Koľkých z tých, čo sa k nám rátaajú, sme videli vystupovať proti nášmu dobru ako zástancov vecí, čo sú pre náš národ nebezpečné a škodia mu, niektorých z nich preto, že sa z vlastnej slabosti dali protivníkmi oklamať, iných z nevedomosti! Takému národu je najmilším ležoviskom a pelechom bahno telesných hriechov, a to je tá chrobač, čo sa mu do tela nanosí. Je úplne isté, že sa u nikoho iného nevyskytuje toľko hriechov telesných nerestí, ktorých sa pri každej príležitosti chopia, ako u zotročených národov, čo už stratili sebaúctu. Kde sa alkoholizmus rozšíril väčšmi než u utlačených Írov a porobených Slovanov? Pijanstvo Írov sa v Anglicku stalo príslovečným, a my tiež všetci dobre vieme a každý deň vidíme, ako sa alkoholizmus a s ním aj iné neresti rozšírili medzi nami a aj u iných, blízkych slovanských národov. Práve preto boli v Írsku a u nás také potrebné spolky miernosti, ktoré sme od samotného začiatku našich národných novín zo všetkých síl podporovali. Slobodní ČernoHORCI alkoholizmu neprepadli, lebo národ si sám seba váži, keďže nežije v žiadnej porobe, rovnako sa ani človek neopije, ak si váži sám seba. No u porobených národov sa opilci na hromadách váľajú vedľa ciest pri každej príležitosti. Naši páni vedeli tento úpadok dobre využiť, keď po svojich statkoch nastavali hromady pálení, až celé osady týmto smradom zapáchali, a po krčmách nasadili úskočných Židov, ktorí ľudí na alkohol rafinovane navádzajú. Vyplatila sa im táto naša poroba stokrát viac než iné ťarchy a ťažké urbárske roboty, lebo pálenie sa im premenili na zlaté bane, zatiaľ čo nášmu národu na hniezda chudoby, podlosti, čo mu otrávil ducha i telo. Ved' keď naše panstvo videlo tú neslýchanú podlosť nášho ľudu, do ktorej ho uvrhlo dlhotrvajúce poddanstvo, iný priemysel ako pálenie ani nedokázalo rozbehnúť. Kde stojí nejaký kaštieľ alebo hocijaká zemianska chalupa, istotne sa v blízkosti nájde i pálenica, a ak dedinu vlastní sedem spoluvlastníkov, nájde sa tam sedem začmudených čvargiarní pálenky a sedem krčiem s toľkými Abrahámovými potomkami. Náš národ bol už aj tak

dosť ubitý, toto však preň znamenalo skutočných deväť egyptských morových rán.* Keď ho aj toto porazilo, ešte žalostnejšie sa spustil. Sotva sa inde nájde toľko poníženi, toľko plazení a skrčenosti ako u nás. Chlapecké držanie je u nás výnimkou, aj keby bolo v najväčšom práve, no ak sa na druhej strane naskytla národu príležitosť, prejavil sa ako slepý a besný, surovo a kruto všetko rozvrátil, ako nám ukázali smutné udalosti vzbúr na Zemplíne.** Slobodný človek sa takej surovosti nedopustí, ten sa nezvíja a nekrčí, ale naopak vie, čo má robiť a do čoho sa nemiešať. Náš ľud si na to krčenie natoľko privykol, že sa na to vzdelanejší človek ani nedokázal pozerieť. Tie hlboké predklony, to skladanie klobúkov už zďaleka pred každým, kto bol oblečený v čiernom, to neustále bozkávanie rúk skoro každému vyššie postavenému, známemu i neznámemu, dostatočne dokazuje nízku, utlačenú povahu nášho ľudu. Niektorí to nazývali a nazývajú dobrotou a ľudskosťou, iným je to veľmi po chuti a volajú to mravnosťou a pokorou, no v skutočnosti majú títo ľudkovia len chabú predstavu o cti a добрôte a sú viac či menej zalúbení do akejsi, hoci aj predstieranej, panštiny. K tomuto pokornému klaňaniu sa u nás deti vedú už od malička. Skutočná dobrota, ľudskosť a pokora je niečo celkom iné. Dobrý človek nikoho neurazí, iným sa zavďačí, čím môže, ľudsky berie ohľad na dôstojnosť iného, v prospech svojich blížnych, t. j. všetkých ľudí, robí, čo je v jeho silách, ale pred inými sa nevhodne neklania a neplazí. Francúzi sú bezpochyby všetci ľudskí a aj sami od seba vyhovejú každej prosbe, každej žiadosti, no len sa pokúste od nich vymáhať nejaké nevhodné poníženie, a uvidíte, čo vás postretne. Avšak nielen v našom ľude vládla táto poníženosť, naši vzdelanci, čo vyšli z ľudu, ju vniesli aj do vyšších vrstiev. Ved' koľko sme sa pri každom kroku, čo sme ako Slováci robili v národných záležitostiach, doteraz ošívajú, ťahovali, koľko sme sa smerom k verejnosti ponížovali a mlčali, a to len z precitlivenosti, bojzlivosti, slabosti. Tak to však u takého národa chodí!

Pre národ, čo sa na všetky strany len klaňal a slúžil, ktorého vzdelaní synovia sa nedokázali mužne postaviť a ozvať všade, kde to bolo potrebné, ba kde boli v práve, je to prirodzené. Nechceme týmto ospravedlňovať to všeobecné odpadlivosť, hovoríme len, aký je beh sveta. Slabosť vždy a všade odpudzuje, len sila k sebe všetko priťahuje. Ved' prečo sa ľudia ťahajú za slobodnými, slávnymi národmi, čo sa dokážu chlapecky a odvážne postaviť za svoje práva? Aj my ukážme mužného ducha, ukážme, že nás poddajný a otrocký duch nezrazil k zemi, statočne bráňme všetko, čo je naše a čo je dobré, prejavme sa čisto ľudsky a onedlho zistíme, že len málo ľudí bude od nás

* V súčasnosti sa v Biblii uvádza desať egyptských morových rán. Biblia. Exodus.

** Východoslovenské povstanie v roku 1831.

odchádzať a odpadávať. Spôsob, akým to u nás bežalo doteraz, nám veľa nezíska, iba ak nás nejaká babka niekde v kútiku poľutuje. Dobré to poznáme, ako to u nás zvyčajne chodí, keď príde na lámanie chleba. Jeden povie: načo sa mám do toho miešať? Druhý: čo tu ja sám zmôžem? Tretí: môžeme robiť, čo chceme, aj tak nevyhráme, ďalší: že on na verejné schôdze, kde sa treba našich vecí zastať, nechodí z princípu (rozumej z princípu vlastnej slabosti), dokola to opakuje a týmto pláštikom zakrýva svojho zajačieho ducha, iný sa tak a ďalší onak vyhovára a nakoniec nás nejaký vypasený rozkošník odbaví tým, že tomu máme dať pokoj. To je veru ďalší dôvod, prečo je náš národ taký bojzlivý a utlačený, keď sa ešte aj jeho vzdelaní synovia, ktorí by sa mali lepšie chopiť verejných záležitostí, nehanbia takto hovoriť! Takto to teda u nás bežalo: cudzí sa z nás smiali a čoraz väčšími do nás dobiedzali, a odpadlíkov nám len pribúdalo. Je najvyšší čas, krajania, zastaviť to, je najvyšší čas zdroj, z ktorého táto bojzlivosť, chabosť a slabosť pramení, všetkými silami a dôkladne potlačiť. Zajačí hrdinovia a synovia neslobody aj tu povedia: čo my s tým? Takéto reči si však už nezaslúžia nič iné len potupu. Pustíme sa do práce, koľko len vládzeme, už aj samotný duch doby pracuje v náš prospech, ba i duch našej vlasti, ktorý sa z dávnej neslobody čoraz väčšími oslobodzuje.

Okrem spomínaných dôsledkov, čo naše poddanstvo zanechalo na našom duchovnom a morálnom stave, pre túto dávnovekú podriadenosť sme trpeli a ešte vždy veľmi trpíme i materiálne, v hospodárstve a na majetku. Roboty a služobné dávky nám veru uberajú poriadnu časť majetku a úsilia, tie pálenice a smradlavice,* tie strážnice a pomníky nášho poddanstva, v skutočnosti ľudí jedného po druhom o pozemky v prospech Židov okrádajú. A okrem toho, čo si počne človek, ktorý nemá žiadny majetok? S čím sa dá začať na neslobodnej a poddanej zemi? Neslobodný človek je aj pri svojej sile a usilovnosti spútaný a u nás zvyčajne aj otupený, ten naozaj nie je schopný pustiť sa do niečoho väčšieho, nevie si, a v podstate ani nemôže, založiť vlastné hospodárstvo, k starému spôsobu života je pevne pripútaný, lepší, ak aj o ňom počul, sám neokúsi, lebo naň nemá dosť vedomostí a vzdelania. No na tej neslobodnej pôde sa nemôže dobre dariť ani priemyslu, ako sme už v predchádzajúcich článkoch viackrát ukázali. Priemyslu, nie však tomu vypestovanému v skleníku, ale tomu, čo samostatne vyrástol zo života národa, sa darí len v slobode, o čom svedčí každá stránka histórie. V stave, v akom sa teraz nachádzame, nemáme nádej na väčší priemyselný rozvoj. Najprv potrebujeme zrušiť starootcovské právo alebo dedičnosť, aby sa majetok a úvery stali bezpečnými, najprv potrebujeme zaručiť rovnosť pred zákonom pre všetkých bez

* Pálenka.

rozdielu, zrušiť urbárske poddanstvo atd., atd., až potom sa bude dať priemysel rozvíjať, pretože ten si vyžaduje samostatnosť, majetok a istotu. Až vtedy, keď sa všetko v našej vlasti slobodne nadýchne, aj tomuto hodina udrie.

Kto môže poprieť, že ten hlad a núdza,* ktorá nás už dva roky tak nemilosrdne morí, nesúvisí s poddanstvom? Prečo najzúrivejšie zasiahli práve tie národy, ktoré tak hlboko zvierajú porobu? Prečo práve v Írsku, u nás a v Haliči si vybrali krutú daň v počte obetí? Aj inde mali slabú úrodu, ale odnikiaľ sme nepočuli o toľkých obetiach hladomoru ako z menovaných krajov. Všetko, čo množí chudobu, čo brzdi národ v jeho duchovnom a materiálnom rozvoji, vedie k biede, ktorá potom vypukne náhle hneď pri prvej príležitosti. Keby sa naše spolky miernosti rozšírili všade, nikdy nás bieda nepostihla v takej strašnej podobe, lebo by si tisícky ľudí dokázali uchovať majetok a tisícky a tisícky meríc obilia a zemiakov by zostali na stravovanie a nezmárnili by sa a nemilobohu nezničili v páleniciach, týchto strážniciach našej poroby, týchto pareniskách hriechu. Ale naše spolky miernosti neprerazili všade – a prečo? Práve pre to naše poddanstvo! Na jednej strane bola príčinou hlúposť a surovosť nášho ľudu, na druhej nedbanlivosť a zlý príklad jeho vodcov. Koľko však je medzi tými vodcami takých, čo sú o potrebe spolkov miernosti presvedčení, no berú ohľad na zemanov, berú ohľad na patronáty zemských pánov a boja sa s touto spásonosnou myšlienkou vystúpiť? Či nás teda i v tomto spásonosnom diele nebrzdí naša poddajnosť? Spolky miernosti pozakladali len tí, čo majú radšej šťastných blížnych než vlastné vrecká a komory, čo si viac vážia pokrok ľudstva než priazeň synov tohto sveta, čo sú duchom mužnejší, než aby sa dali poraziť nepríjemnosťami a mrzutosťami, čo majú radšej pokoj v obci, ako ten lenivý, avšak najviac vychvaľovaný pokoj v dome, ten pokoj slabochoch. Aj liehovarnícki úradníci nám v zakladaní a rozširovaní spolkov miernosti všemožne bránili, keď ľud hrozbami a rozličným tlakom nútili piť pálenku a porušiť daný sľub, a koľkých z toho nevoľného, za pálenkou bažiaceho ľudu zvedli, donútili a zastrášili, aby svoj sľub porušili! Vari by tieto lákadlá jednotlivcov mali na náš národ nejaký vplyv, keby sme netrpeli poddanstvom? Niektorí nám však tvrdia, že práve oni v tej biede pomáhali. Pomáhali, ale ako? Pomáhali vraj konkrétni jednotlivci. Mnohí z nich sa za páľčivou núdzou ani neobzreli, a i to, v čom pomohli, prebiehalo skôr tak, že sa na jednej strane na pomoc niečo podhodilo, aby sa svetu zapchali oči, na druhej držali v sýpkach veľký objem obilia, aby jeho cena stúpila, a chválospevy za tú veľkú milosť, čo noviny vyrojili, nemali konca-kraja. Našli sa i čisto ľudskí jednotlivci, ktorí dávali, lebo to ich blížni

* Veľká neúroda, povodne a nová choroba zemiakov spôsobila v rokoch 1845 – 1847 hladomor v niektorých častiach vtedajšieho Horného Uhorska.

potrebovali, ale takých sa nájde málo všade, rovnako aj u nás. Ale odkiaľ si niečo vezme aj ten vlastník statkov, keď jeho poddaní kvôli biede o všetko prídu? Najlepšie sa krajine darí, keď má také zriadenie a organizáciu, že sa v nej chudoba aj v tých najneúrodnejších rokoch len ťažko rozšíri, pomoc a dary jednotlivcov všadeprítomnú núdzu ešte nikde neodstránili a neodstránia.

Ak teda chceme, aby náš národ nadobudol ľudskú dôstojnosť a bol schopný ľudskosti, ak chceme, aby sa iba nekrčil a neplazil, ale cítil sa rovný všetkým ostatným, ak chceme, aby sa jeho synovia všade, kde je to potrebné, odvážne postavili za svoje záležitosti a práva, ak chceme, aby sa mu aj materiálne polepšilo, musíme zo všetkých síl pracovať na tom, aby jeho poddanstvo skončilo. Krajinský snem už síce prijal zákon o vykúpení z urbáru, prostriedky na túto veľkú úlohu nám však ešte chýbajú. Z celej duše uznávame význam tohto zákona, keďže ľuďom dáva možnosť oslobodiť sa, prijať zákon však nestačí, lebo finančné prostriedky na vykúpenie nie sú. Ak chce krajinský snem zavrieť dielo, ktoré začal, ak chce, aby sa naša krajina rozvíjala prirodzene a nie neprirodzeným, hádam aj násilným spôsobom, musí sa postarať aj o prostriedky na vykúpenie z urbáru. Je vecou jeho múdrosti, aké prostriedky na ten účel zvolí, dúfame však, že sa o ne postará. Veď nielen nám, ale celej krajine veľmi záleží na tom, aby sa toto dielo dovriesilo k šťastiu a cti našej vlasti, ku cti osvety našej doby, ku cti celého ľudstva. Naše staré spevy hovoria: „Hnusná je poroba Hospodinovi,“ a tie slová sa v súčasnosti ozývajú tisícami a tisícami hlasmi z každého kúta vzdelanej Európy. Ak niekto zaostáva za požiadavkami a potrebami storočia, za túžbou po ľudskosti, je to len na jeho škodu.

Keby sa toto večné poddanstvo konečne zrušilo, dalo by sa náležite rozbehnúť vyučovanie národa, čo by prinieslo stonásobný prospech. V stave, v akom sa náš národ nachádza v súčasnosti, však nemôžeme dúfať ani v jedno, ani v druhé, lebo náš ľud je taký ubitý, otupený a ochabnutý, že iba cíti preťažké bremeno a neustále sa naň žaluje, ale za týchto okolností nie je schopný sám sa k niečomu pribrať, nie je schopný rozoznať, čo potrebuje, a potom to aj prijať. A okrem toho, aj keby sa sám chytil vyučovania, samotná ťažká urbárska služba mu v tom bráni, lebo ho ťaží obrovská chudoba a pri toľkých prácach nemá na vyučovanie dostatok času. Len čo chlapec začne trochu svižnejšie behať, už ho rodičia do roboty zapriahnu, lebo sami na všetko nestačia, a tak chlapec školu vynecháva alebo do nej ani nechodí, a zaťažený ťažkou robotou navyše už v prvom rozlete, keď sa na neho práve začal usmievať svet, stráca svoju chlapčenskú živosť, otupieva, a keďže je do práce zapriahnutý s nevzdelanými starigáňmi, len sa od nich veľa zlého naučí. No či chlapec chodil alebo nechodil do školy, je takmer jedno, lebo

ak aj chodil, čo si z nej za taký krátky čas vzal? Aj to málo čoskoro po cestách za volmi, za pluhom pozabúdala a potratila. A koľko detí chodí za takýchto okolností do školy? Koľkým z nich chudoba a otupení rodičia zatvárajú školské dvere? Niektorí by aj radi poslali dieťa do školy – v zime, lebo v lete ho potrebujú –, ale nemajú im za čo šaty zadovážiť, a iní na školu šomrú, že ak sa bez nej zaobišli oni, aj ich dieťa sa bez nej zaobíde. Ako sa v takýchto podmienkach môže dariť školskému vyučovaniu?! Žiadne poriadne a náležité vzdelávanie takto neprichádza do úvahy, nemôže sa mu dariť rovnako, ako obilie nevyrastie na skale a strom zakvitne v zime. Hľadáme a ukazujeme na vzdelanú západnú Európu, že tam majú vzdelávanie kvalitné, na vysokej úrovni, napr. v Nemecku a najmä v Prusku. Pamätajme však pritom na to, že tam už dávno nemajú poddanstvo a otrocké práce. Valach, pastier či oráč v Nemecku kráča za ovcami, za pluhom a číta knihy a literatúru, vo Francúzsku stoja pracujúci v rade, čakajú na prácu a čítajú noviny, rozptyľujú sa správami o tom, čo nové sa vo svete stalo, čo sa zmenilo, aké ho čakajú časy: lepšie či horšie. V Anglicku si samotný ľud vydáva množstvo časopisov a novín. Všade tam však prostý ľud neotupila, neponížila a nepridusila urbárska povinnosť a nezatvorila mu brány vyššieho sveta. Preto sa tam všetci cítia slobodnejšie, majú svoje práva, poznajú ich a bránia, sú majetnejší, prácu si vedia ako sa patrí oceniť, zatiaľ čo u nás sa tí nižšie postavení neustále klaňajú a utáhujú, práva priznávajú tým vyššie postaveným, zväčša živoria v chudobe a biede, ak nejakú prácu vykonajú, nevedia, čo si za ňu majú pýtať, a tak si alebo pýtajú prehnanú sumu, alebo výsledok vlastnej usilovnosti predajú pod cenu, a okrem toho neustále živoria kvôli hlbokkej poverčivosti. Celé dediny u nás ešte veria na kadejaké strigy, bosorky, zmokov a škriatkov a v celých obciach si ešte nesmiete po západe slnka pýtať mlieko, ak nechcete zle pochodiť – takáto chabá a smiešna povera doteraz trápi mozgy nášho ľudu a zatemňuje mu myseľ. Bezpochyby to bolo kedysi rovnaké aj vo Francúzsku a Nemecku, aj tam sa, keď vládlo poddanstvo a panština, prostý ľud len zvíjal a sotvačo vedel o svete a o sebe, ale pod lúčmi osvetly, ktorá sa zo škôl na celý kraj rozprestrela ako žiara z pohoria, toto všetko ustúpilo do naveky zakliatej temnoty. Chceme osvetu aj my? Chceme! zvoláme všetci. Ak ju teda chceme, chcime školy a usilovne pracujme na tom, aby sa po celej krajine pozakladali, rozšírili, náležite zorganizovali a dosiahli žiadaný účinok, aby sa od vchodu do hrobu odvalil kameň: * t. j. aby skončilo poddanstvo a zúbožený ľud mohol konečne bez prekážky vstupovať tam, kde sa bude pripravovať na ľudskú dôstojnosť. Vyučovanie a vzdelávanie zotrie z nášho ľudu príškvaru a zvyšky, čo sa naň za čias poddanskej

* Biblia. Evanjeliá o zmŕtvychvstaní, najmä Evanjelium podľa Matúša, 15 – 16; Evanjelium podľa Lukáša, 24.

služby nalepili, zbaví ho nešváru neustále sa klaňať a plaziť, urobí z neho človeka, vedomého si vlastnej hodnoty, postaví ho na pevné nohy, premení ho na spôsobilého do sveta a dodá mu také spoločenské postavenie, že sa naňho bude dať spoľahnúť. Školy nestačí zriadiť a zorganizovať zákonom, ani zákon veľa nezmôže, ak školám a vzdelaniu nebudú priat' iné okolnosti. Zákon je nemenný a uplatňuje sa tam, kde sú na to podmienky a kde ho národ vedome dodržiava, inak sa dá vymôcť len nasilu a povrchno, dlho nepretrvá a nedosiahne všeobecný účinok. Zákon síce môže prikázať, že sa majú školy vystavať všade, môže určiť, že všetky deti vo veku medzi siedmym a štrnástym rokom musia povinne chodiť do školy, ale čo to pomôže, ak obce nebudú schopné a ochotné tie vystavané školy udržiavať a ak rodičia vo svojej otupenosti neuznajú, že ich deti vyučovanie potrebujú? Preto je potrebné, aby sa zákony o stavaní škôl a povinnej školskej dochádzke prijali zároveň so zákonom o zrušení urbárskej služby. V deň, keď sa v krajine, označenej štyrmi riekami,* prijímú tieto dva zákony, si k nám prerazí cestu nový duch osvety a radostne sa z výšok Tatier rozhliadne dolu šírými rovinami až k Sáve, nadšený tisíckami hlasov, čo ho vítajú.

Takto, a len takto čakáme od našich škôl blahodarné pôsobenie. Naozaj je potrebné, aby sa školy všeobecne rozšírili, náležite zriadili a vybavili kvalitnými učiteľmi, ak však budeme školy iba zakladať a národu neumožníme, aby ich dobre využíval, budeme len hrach o stenu hádzať. Ak sa vzdelávanie a vyučovanie dopraje tomu, čo ho môže a chce využiť, každého jednotlivca, ale rovnako celé národy len k dobrému privedie, jednotlivcov, no i celý národ úplne pretvorí. Neveríme, že by sa našiel taký zlý, taký diabolský človek, že by sa našiel taký spustnutý, taký podlý národ, aby sa nedal vzdelávaním a cvičením napraviť a z úpadku vyvieť k ľudskej dôstojnosti a pôsobeniu, ak je slobodný. Neveríme, hovorím, že zlo je v človeku vrodené, a neveríme ani v to, že môže byť národ nenapraviteľne podlý a spustnutý, o čom sa presviedčame v ústavoch pre trestancov, v ktorých sa zo skazených ľudí darí stvoriť dobrých a statočných, presviedčame sa o tom, keď posudzujeme priestupky a hriechy. Skoro všetky priestupky a hriechy jednotlivcov pochádzajú z nevedomosti, otupenosti, hlúposti, prirodzenej zlosti a z chudoby, dajú sa však napraviť výučbou, cvičením a pomocou, nie sú teda nenapraviteľné. Tak, ako priestupky u jednotlivcov pramenia z vymenovaných nedostatkov, rovnako u celých národov pochádzajú z poníženosti a poroby: dajte skazenému jednotlivcovi vzdelanie a pomoc a stane sa lepším, zrušte národom poddanstvo a dajte im slobodu a uvidíte, ako rozkvitnú! Keď budete na nás

* Štátny znak Uhorského kráľovstva obsahoval symbol štyroch riek: Dunaj, Tisa, Dráva a Sáva.

kričať: „Vy takí a takí!“, my vám odpovieme: chceme byť iní, ale dajte nám to, čo potrebujeme, zrušte nám poddanstvo a dajte nám školy. Ak sa to stane, potom si už my nájdeme prostriedky, čo nám ešte chýba, to si doplníme, a už sa o nás viac nebudete musieť potkýnať. V stave, v akom sa teraz nachádzame, v náprave národa veľa nevykonáme, lebo pri toľkej otupenosti a úpadku nemáme prístup ani k jeho srdcu, ani k jeho mysli. Len za takých podmienok sme sa mohli dostať do tejto situácie, len za takých podmienok mohol národ klesnúť napríklad do takej nemravnosti a hanby, akou je alkoholizmus, v tomto stave však nie je schopný sa úplne oslobodiť a vykúpiť. Ba aj tí najšľachetnejší sa sťažujú, že ich snaha vyslobodiť ľud z tohto telesného otroctva nemá ani pri najväčšej vôli žiadny účinok, že mnohí, sotva sa ho zbavili, znovu do neho upadajú a už sa vôbec nestarajú o žiadne napomínanie, dohováranie, vysvetľovanie, čomu aj celkom veríme, no nezhodujeme sa s nimi v názore, že náš ľud je nenapraviteľný. Prečo tam, kde si naši krajanovia čo len trochu slobodnejšie vydýchli, napr. v niektorých mestečkách nezaťažených urbárskou robotou, kde sa vďaka tomu vyskytuje viac podnikavosti, majetku, viac školenia i vzdelanosti, prečo sa tam, pýtame sa, volanie po náprave zakorenilo ľuďom hlboko do srdca, a ak už sa raz od hanby odvrátili, viac do nej neklesli, ba prečo tam ľudia ani tomu pluhavstvu nepodľahli? Pýtame sa: ako je to možné? Zo všetkého, čo sme tu uviedli, nám vychádza veľmi jednoduchá odpoveď. Títo ľudia si viac vážia sami seba, ľahšie sa dajú poučiť, vysvetlenia ľahšie chápu, a tým sú oveľa väčšmi naklonení dobrému, než ľudia bez sebaúcty, otupenci, surovci, slovom bedári. Mojžiš svojmu ľudu prednášal čisté Božie slovo až na púšti, čiže až na slobode, až tam ho preň získal, v egyptskom otroctve by s ním veľa nezmohol, no ešte i na tej púšti sa staré, na otroctvo privyknuté generácie zdráhali to učenie prijať a búrili sa proti tomuto Božiemu mužovi a vyhrážali sa, že sa vrátia späť do krajiny, kde žili v otroctve. Práve preto keď Mojžiš videl, ako hlboko je otroctvo zakorenené v jeho ľude, 40 rokov ho vodil po púšti, ktorú mohol prejsť za pár dní.* Ved' aj u nás staré generácie, vychované v porobe, nielenže neprijmú dobré slovo a múdru radu, nielenže aj pri lepších pomeroch upadajú späť do predchádzajúcich bludov, ale ešte na svojich dobrodincov šomrú a hneď prvým nepriateľom sa dajú oklamať a nahuckať proti nim. Aký vplyv na nich môže mať napomínanie a vzdelávanie, keď si ho nedokážu premyslieť a pochopiť? Ako im môže preniknúť do srdca, keď sú otupení, bez akejkoľvek sebaúcty, bez čo len – ako hovoríme – štipky cti? A ak si aj taký človek niečo lepšie premyslí a pochopí, znovu v ňom preváži starý Adam, lebo už je malomocný, zatažený, nasiaknutý starými

* Biblia. Exodus.

predsudkami a vo svojom zarytý. Aj keby si zaujal jeho rozum, nezasiahneš jeho vôľu, a vôľa je najsilnejšia. Preto takému ľudu najväčšmi pomôžu vonkajšie, hoci aj silové prostriedky. Darmo by sme ho chceli viesť k duchovnej slobode, tam sa on uchopiť nedá, lebo nemá ani inú slobodu. Z tohto dôvodu žiadali mnohí pri zakladaní spolkov miernosti iba zákaz alkoholizmu, čiže ohlávku a moc, neverili, že sa sami premôžu, chceli, aby ich skrotila a ovládla moc, vonkajšia sila. Vzdelaného človeka presvedčíš niekoľkými slovami a máš ho, tupca dostaneš len silou. Toto je dedičstvo a poručníctvo poddanstva: ak teda chceme napraviť, pozdvihnúť, povýšiť svoj národ, musíme ho stoj čo stoj vymôcť z poddanstva. Vyučovanie skutočne privedie k dobru a ušľachtlosti jednotlivcov i celé národy, ale len vyučovanie v slobode.

Ak má však byť vyučovanie skutočné, užitočné, primerané cieľu, musí sa konať v národnom jazyku, či inak povedané, materinskej reči národa. Inak nestojí za nič, je to len mechanická práca bez akéhokoľvek úžitku. Jazyk vzdelávania je prostriedkom, ktorým sa žiakom odovzdávajú vedomosti a náuky, je to kanál, ktorým predmety prijímajú. Ako sa však žiaci niečo naučia, ako predmety prijímú, keď ten prostriedok neovládajú, keď ten kanál nevedie do ich ducha? A keby aj trochu ovládali cudzí jazyk, vyučovanie v ňom sa predsa len nestane skutočným a užitočným, lebo sa to na žiakov nalepí len zvonka a neprenikne im do mysle. Vzdelávanie musí pôsobiť nielen na myseľ a ducha, ale aj na srdce, látku treba nielen pochopiť, ale aj precítiť, no v ktorom jazyku správne cítime moc reči a váhu slov, ak nie v našej materinskej? Prečo sa aj tí, čo sa od svojho národa odvrátili, čo svoju materinskú reč znevážili, prečo, pýtam sa, ak aj tí chcú od srdca hovoriť, zakaždým sa obracajú na materinský jazyk, v ktorom sa ich duchovný svet najživšie odráža? V materinskom jazyku všetko cítime najsilnejšie, a keďže sa nám práve v ňom každé slovo najlepšie do srdca zaryje, aj v ňom všetko najlepšie chápeme a všetkému rozumieme, a preto vyučovanie v materinskom jazyku účinkuje nielen na naše srdce, ale najlepšie a najprimeranejšie vzdeláva a poučuje aj našu myseľ a nášho ducha. V tomto jazyku je nám všetko jasné a svetlé, v ňom nám predmety, pomenované slovami, ihneď vyvstávajú pred očami, zatiaľ čo v cudzom jazyku sa nám všetko vidí zahalené hmlou a predmety, pomenované slovami, sa nám v mysli zjavujú len nejasne, t. j. natolko, nakoľko si ich vieme preložiť do svojho jazyka. Preklad však nikdy nie je celkom verný, a teda ani taký jasný a pôsobivý, ako originál. Z týchto dôvodov každý ľahko pochopí, prečo národy, ktoré sa vzdelávajú vo svojej materinskej reči, ďaleko vo vzdelanosti i vedomostiach pokročili a medzi národmi zaujali čestné miesto, zatiaľ čo tie, čo sa musia učiť v cudzích jazykoch, za tými predchádzajúcimi ďaleko zaostávajú

a len s námahou sa ako krívajúci o palici s nevôľou posúvajú vpred. Vyučovanie v materinskom jazyku má na národy a ich vzdelanosť taký veľký vplyv, že ak má napríklad jeden národ oveľa menšie duchovné schopnosti ako iný národ, predsa len vo vzdelanosti, obratnosti, podnikavosti a priemysle predbehne ten schopnejší, ak sa u neho vyučuje v materinskom jazyku, zatiaľ čo tomu druhému sa učivo v školách prednáša v jazyku cudzom. Ak sa do škôl uvedie materinský jazyk, až vtedy sa národu otvorí oči, až vtedy mu svitne a vidí, že je tu, že je na svete, s materinským jazykom vo verejnom živote dostane národ vo svete hlas, a potom sa už k nemu všetko valí a obracia ho, kým národ, ktorý nemá v školách zavedený materinský jazyk, len v tme tápe a šuchoce a bez materinského jazyka vo verejnom živote v pomere k svetu len akoby niekde v kúte sedel. V stredoveku na školách všade panovala latinčina, vieme však, nakoľko boli národy vzdelané, vieme, aká temnota a surovosť ich ovládala, vieme, že sa neobjavovala žiadna väčšia aktivita, a vieme aj to, že občianska sloboda prakticky neexistovala. Všetky existujúce vedomosti a vzdelanosť sa držala len v školách a na ne sa obmedzovala, svet a škola v stredoveku natoľko stáli proti sebe, že to, čo patrilo do škôl, podľa vtedajších názorov nepatrilo do života a naopak, čo bolo len prirodzeným dôsledkom toho, že školy cudzí jazyk úplne odtrhol od života. Odtiaľ pramení tá povýšenosť vzdelancov nad životom, to odsudzovanie spoločenského života ako niečoho nehodného, to pohrdanie obyčajným životom a vykoreňovanie aj dobrých, neškodných ľudových zvykov, z toho vznikli kasty vzdelancov, čo sa vonkoncom o prostých ľuďoch nezaujímali, pretože tí podľa vtedajších predstáv nielenže nepotrebovali, ale ani nesmeli vstúpiť do svätej vzdelanosti. Podľa nášho názoru má byť škola prípravou do života, škola má byť ideálny život, ktorý sa stane reálnym v skutočnom živote, v stredoveku však škola taká nebola. Univerzity boli len akýmsi zámkami, v ktorých sa tajné poklady skrývali a strážili, a kto sa k nim chcel dostať, ten sa musel prerúbať a prebiť mŕtvym latinským svetom, ako si v povesti musel Iason poradiť s býkmi, aby sa dostal k zlatému rúnu.* Rovnako, ako na stredovekých národoch poznať, že sa učili v cudzom jazyku, vidno to aj na súčasných národoch, ktorých toto nešťastie postihlo. Osudom všetkých porobených národov je, že sa ich reč vytláča zo škôl a vnucuje sa im cudzí jazyk, aj tu len ako vo všetkom ostatnom slúžia a slúžia, ani tu neexistujú sami pre seba, existujú len natoľko, koľko úžitku dokážu priniesť iným. Smutný to osud! No nielen ich, aj osud celého ľudstva, keď je ešte vždy len na tej úrovni rozvoja, že mu je vzdelanosť niektorých jeho súčastí ľahostajná. V tomto stave sa nachádzajú napríklad Íri, Flámi

* Povest' zo starých gréckych bájí.

v Belgicku a viacero západných slovanských národov. U tých prvých vládne v školách a verejnom živote angličtina, u druhých francúzština a u ostatných rozličné jazyky: nemčina, maďarčina, a tam, kde sa temný stredovek až doposiaľ udržal, ešte vždy latinčina, ba nájde sa v ich školách aj taliančina, len materinský jazyk nie. V akom stave však sú tie národy, každý vidí na prvý pohľad, írskych tipperarské* noviny o tom píšú toto:

„Darmo budú ministri a štátni úradníci premýšľať o zlepšení situácie v Írsku, darmo budú na štedré podpory otvárať štátnu pokladnicu, nadarmo budú stavať železnice, mosty a vodovody, darmo hľadať prostriedky na zlepšenie výživy írskoho ľudu! Prameň všetkých bied Írska, ktoré sa už tak dlho opakujú, leží hlbšie, leží úplne inde, ako sa predpokladalo doteraz. Tento prameň všetkého nešťastia írskoho ľudu sa musí zničiť a odstrániť, až potom bude nádej, že národ rozkvitne. Príčinou je poníženie a útlak írskoho ľudu, ktorý sa len na to rodí, aby slúžil, pričom na zlepšenie nemá žiadnu nádej. Útlak nášho národa od čias anglickej kolonizácie je hlavná príčina všetkého zla. Náš ľud sa stal služobným, považovali ho za horší, ako sú Angličania, preto zhlúpol, aj náš národný jazyk, írčinu, zo vzdelávania vytláča angličtina. Angličan má cestu otvorenú ku všetkému vzdelaniu, ku každému pokroku vo vede, umení, priemysle, obchode. My, Íri, ako takí ju máme zatvorenú, a tak sme v krajine našich otcov v postavení cudzincov, vytlačení z Božích chrámov, zo škôl, z úradov. Niet preto divu, že náš ľud stratil všetku pružnosť i dôveru v seba samého, že zakrpatel a vo všetkom zaostal za svojimi pánmi, Angličanmi. A potom sa čudujete, že sa podnikania nechytá a bez premýšľania je aj naďalej sluhom a otrokom okamihu a okolností: z toho povstáva častý nedostatok a hlad, pôda sotva dodá každoročnú potrebu potravín a Íri obhospodarujú len menej užitočnú výrobu, všetko, čo má väčší význam, prenechávajú vzdelaným Angličanom a navždy zostávajú ich sluhami!“

A o Poliakoch v Sliezske, ktorí tiež chodia do školy len k nemeckej macoche, píše *Magazin für Literatur des Auslandes*** toto:

„Poliaci v Sliezske sa istotne na Nemcov nehnevajú, ale prechovávajú voči nim veľkú nedôveru, ktorá bude trvať dovedy, kým sa neprestanú všetky úradné oznamy, zákony a nariadenia vydávať len v nemeckom jazyku a kým sa bude poľský jazyk v školách a verejnom živote zanedbávať, zakazovať a národ úplne odcudzovať a udržiavať v zaostalosti. Lebo, ako sme už viackrát povedali, keďže niet nádeje, že sa sliezsky ľud niekedy ponemčí, budeme naň môcť vplývať a viesť ho k lepšiemu stavu až potom, keď deti prestanú len ako papagáje opakovať a čítať nemecké slová bez toho, aby im rozumeli, namiesto toho, aby sa v poľskom jazyku učili praktické a pre život potrebné vedomosti

* Tipperary je ešte i dnes grófstvo (kraj) v Írsku.

** Časopis pre zahraničnú literatúru. Pod týmto názvom vychádzal v Lipsku v rokoch 1832 – 1880.

a aby sa ich duch morálne a vedecky vzdelával dobrými knihami písanými v poľskom jazyku. Keď úrady pochopia, že každý, kto chce na národ pôsobiť, musí sa k nemu znížiť a jeho rečou rozprávať, keď pochopia, že do nižších i vyšších škôl je potrebné zaviesť poľský jazyk, že sa úradník, ktorý dostane miesto v poľských krajoch, musí dobre naučiť poľštinu, aby sa s ľuďmi mohol rozprávať ich zvyčajným spôsobom a tak si získal ich dôveru.“

Kto toto číta, nech porozumie!

Aj nás postihlo to nešťastie, že sa vyučovacím jazykom stal iný než materinský. Pravda, ani predtým sme nemali to šťastie, že by sme sa v školách tešili z materinského jazyka, ktorý by nás priviedol k zlatým žriedlam vied a osvety, lebo my oddávna na tomto Božom svete len živoríme a presúvame sa od jedného trápenia k druhému, my opustení!

Predtým bola vyučovacím jazykom vo vyšších školách latinčina, teraz sa ňou stala maďarčina. Vždy sa to musí považovať za nešťastie, keď sa národ vyučuje inou než vlastnou rečou, lebo v tom prípade nemôže byť ani reči o tom, že osveta a vzdelávanie dosiahne väčší úspech a prinesie úžitok, a bez osvety je národ len hrach pri ceste, z ktorého si každý odškľbne, je len blatom, po ktorom všetci šliapu. Vonkoncom nemáme nič proti tomu, že si naši spoluobčania Maďari zaviedli do vyšších škôl svoj jazyk, naopak, ako sme sa už vyjadrili, tešíme sa z toho, a to nielen z čisto ľudského dôvodu, že ľudstvu pribudol ďalší národ, ktorý sa vybral po ceste k osvete, nielen z dôvodu štátneho a vlasteneckého, že náš susedný národ našiel a vybral si cestu ľudskej vzdelanosti, ale aj preto, že sa tento národ vytrhol z mŕtvej skameneliny a prihlásil sa k princípu života. Dokázal tým, že aj u nás všetko, čo žije, má žiť, že život zase len život prebúdza a tomu, čo predtým hliavelo a hnulo, pomáha na nohy. Skrátka, tešíme sa tomu i kvôli nám samotným, lebo tak máme nádej, že s jedným životom sa i ďalší zrodí a nadobudne hodnotu, ak sa len sám k životu preberie. Nečudujeme sa, že sa s naším materinským jazykom doteraz v našich školách nepočítalo. Ved' kedy sme po ňom volali? Kde sme vyjadrili svoje žiadosti a túžby? Pečené holuby nikomu sami od seba do úst nepadajú, takže ani k nám nemohlo nič prísť samo od seba. Ak chceme niečo dostať, musíme o to požiadať, a žiadať o to na správnom mieste a pevne, náležite, musíme sa o to usilovať a nezľaknúť sa ťažkostí alebo obetí. Takého ducha sme, pravda, doteraz nemali, preto sme všade uviazli na piesčine, pozadu, v zaostalosti, ak však niekedy nastal čas, aby sme všetku pozornosť upriamili na naše školy a celú dušu venovali ich rozvoju, je to práve teraz, keď sa blíži zasadanie krajinského snemu, na ktorom sa bezpochyby bude rokovať

aj o záležitostiach národných škôl, keďže z minulého zasadania táto vec vypadla. Na predchádzajúcom zasadaní bol predložený návrh, aby sa maďarčina stala vyučovacím jazykom všade, aj v najnižších ročníkoch, a v materinskom jazyku by sa učili len žiaci prvých ročníkov, čo sa len učia čítať, všetko ostatné by sa však učilo len v maďarčine, dokonca aj prvé ročníky v zmiešaných slovenských a maďarských obciach, čiže v jazyku, čo nám nie je vlastný. Z toho nám, našej existencii a osvete hrozí veľké nebezpečenstvo, preto, hovoríme, je najvyšší čas, aby sme sa celou dušou zasadili za naše školy, inak povedané za svoju dôstojnosť. Národ, ktorému vtlačili inú než materinskú reč aj do počiatočných škôl, stratil už takpovediac sám seba, jeho život i duch utrpel tú najhlbšiu ranu, potom sa už po ňom môžu iní vozit', môžu po ňom šliapať a zdierať ho, už je odsúdený na slepotu a temnotu, odsúdený je na to, aby nevidel ani to, na čom mu najviac záleží: Boha, blížnych, svet, ba ani seba, aby len iným ako klát ležal po nohami a na tomto svete sa povaloval, stala sa už z neho len korisť, potupa a vyvrhel'. Tomuto národu už nikdy nevykvitne osveta, namiesto nej bude tápať v temnote, nerozkvitne tam sloboda, namiesto nej sa bude len poddanstvo rozvalovať, nerozvinie sa tam bohatstvo, všade bude zívvať len chudoba a bieda. Keď národ klesol až takto hlboko, história už nad ním vyslovila konečný ortiel' a zavřšila jeho porobu. Ak teda ešte máme v sebe trochu osvietenosti, šľachetnosti, musíme urobiť všetko pre to, aby sme odstránili ten najžalostnejší úpadok, na ktorý ani nedokážeme hľadiť bez hrôzy. Podrobnejšie sa tomu budeme venovať nabudúce, keď sa bude pripravovať zasadanie snemu, teraz len stručne uvedieme, že vo veci našich národných škôl musíme podnikat' kroky u vlády a u snemu, musíme sformulovať svoje požiadavky a túžby, slovom, musíme urobiť všetko pre to, aby nás nepostihla tá najhoršia pohroma. Na to, aby sme do našich škôl plným právom zaviedli a udržali, ba aby sme ju po čase aj do vyšších škôl dostali, potrebujeme literatúru a knihy, učebnice a prednášky. To je teraz úloha pre naše najlepšie hlavy a blahodarný cieľ pre Tatrín, a pevne veríme, že ten sa jej chopí a usilovne na nej popracuje.

Vieme, aký rozruch vyvolá naša snaha zaviesť do škôl materinskú reč, ba aj to, ak ju budeme chcieť používať vo vyšších školách, ktoré si na vlastné náklady udržiavame, vieme, že na nás budú z plných plúc kričať, že nám budú do zradcov a panslávov nadávať, my sa však týmto neopodstatneným krikom nesmieme dať zmiašť, ale sa nadeň dobrým dielom povzniesť. Onedlho sa obřirnejšie vyjadríme aj k tomu vykričanému panslavizmu, zatiaľ povieme len toľko, že v pridunajských krajoch niet slovenskej duše, ktorá by si želala akýkoľvek despotizmus alebo absolutizmus a necítila by k nim odpor,

že niet duše, ktorá by nepriala dobre uhorskej vlasti, ak aj nám bude naša vlasť dobre priat'. My už s čistými ľudskými úmyslami prajeme našim spoluobčanom Maďarom len to najlepšie na ceste k osvete a slobode, prajeme im to aj pre náš takmer tisícročný zväzok, avšak v srdci nosíme hlbokú nenávisť voči akémukol'vek útlaku. Ako môže rozumný človek plným právom žiadať lásku a oddanosť od niekoho utláčaného? Ale aj keby sme teraz nemali šťastie so svojimi oprávnenými požiadavkami vo veciach škôl a iných záležitostiach, aj keby sa nám, nedajbože, nesplnili, nech si nikto nemyslí, že už nás má v hrsti, že je už po nás!

V našej dobe už neupadne ani jediný národ, ani jediný národ, ktorý chce žiť, ani jedinému už, a to hovoríme v hlbokom presvedčení a posvätnom nadšení, nezhasne Božie svetlo a svetlo sveta!

Ak sa za našich čias nájdú v lone národa čo len dvaja, traja ľudia, ktorí sa zapália za zlepšenie jeho stavu, za jeho pravdu, už nie je stratený, lebo tí pustia svoje názory do verejnej mienky, ktorá sa teraz živo zaujíma o všetkých, čo spadli a snažia sa znovu vstať, a horí nenávisťou voči akémukol'vek útlaku, a všetci, najmä však utláčatelia už dobre vedia, akú má verejná mienka moc. A my máme už stovky takých, čo síce neprechovávajú žiadne nepriateľstvo k iným, ale srdečne a úprimne to myslia so svojím národom, ktorý tvorí veľkú časť uhorského obyvateľstva a zároveň nie nepatrnú časť ľudstva, a ich počet zo dňa na deň narastá a bude sa ďalej znásobovať. Všetky tieto skutočnosti treba vziať do úvahy, a rovnako i to, že už nie je čas nechať národy hlivieť v chudobe a biede, je naopak najvyšší čas pomáhať im k bohatstvu, už nie je čas národy uvrhovať do slepoty a temnoty, je najvyšší čas viesť ich k osvete, národy sa už nedajú udržiať v porobe, ale musia kráčať k slobode. Ani v najmenšom teda nad sebou nezúfame, aj keby nám naozaj šťastie neprialo, nezúfame ani pri pohľade na to, že mnoho vlastných na nás útočí a podkopáva základy nášho života. Ak opomenieme iných, musíme pripomenúť aspoň to, že máme aj takých učiteľov, ktorí úbohým slovenským deťom uberajú aj z tej trochy vedomostí, čo dostávajú, z babského strachu alebo svetských dôvodov ich namiesto užitočných vecí moria cudzími jazykmi a namiesto učenia ich mučia, no ani tieto podlé snahy nezrazia dušu národa a navyše ani nemôžu trvať dlho. Nie, ani nám, prebudeným, sa už nedá zahatať cesta k bohatstvu, osvete, slobode, naopak, aj nášmu úpadku bude koniec, aj my sa dostaneme na výslnie, po ktorom vzdychá každá šľachetná duša.